

SCRIPTA HISTORICA

Nr 25

ss. 181-203

ROK 2019

A R T Y K U Ł Y

ISSN 2391-5153

© Copyright by Institute of History of the Pomeranian University in Słupsk

Oryginalna praca badawcza

MATEUSZ FLONT

UNIwersytet Jagielloński w Krakowie

„A CAPPELLA” (1986-1989) – ANARCHISTYCZNE PISMO TRÓJMIEJSKIEGO RUCHU „WOLNOŚĆ I POKÓJ” (USTALENIA BIBLIOGRAFICZNE I KLASYFIKACJA TEORETYCZNA)

Słowa kluczowe: *prasa alternatywna, trzeci obieg, zin, anarchizm, historia prasy*

Key words: *alternative press, third circulation, zine, anarchism, history of press*

Wstęp

Ruch „Wolność i Pokój” (WiP) powstał 14 kwietnia 1985 r. w Krakowie podczas spotkania w kościele św. Stanisława Biskupa i Męczennika na Dąbiu. Z czasem rozrósł się na inne miasta, a głównymi ośrodkami zostały Kraków, Warszawa, Wrocław i Gdańsk. Z inicjatywy tego ostatniego powstało pismo „A Cappella” ukazujące się w latach 1986-1989 w Trójmieście. WiP oscylował – podobnie jak sam periodyk – na granicy *drugiego* (stricte opozycyjnego) i *trzeciego obiegu* (kontr- i subkulturowego), które były w opozycji do *pierwszego obiegu* (cenzurowanego). Nie dziwi zatem to, że w WiP-ie uczestniczyli późniejsi politycy (np. Bogdan Klich, Jacek Czaputowicz, Jan Maria Rokita), pracownicy służb specjalnych (np. Piotr Niemczyk), ludzie kultury (np. Andrzej Stasiuk), a także uczestnicy ruchu anarchistycznego (np. Marek Kurzyniec)¹.

¹ M. Litwińska, *WiP kontra PRL. Ruch „Wolność i Pokój” 1985-1989*, Kraków 2015, s. 77, 143; M. Śliwa, *Ruch „Wolność i Pokój” 1985-1989*, Kraków 1992, s. 8-11 (nieopublikowana praca magisterska, maszynopis w archiwum autora). Zob.: R. Kasprzycki, *Portret anarchisty-antykomunisty. Aktywność polityczna Marka Kurzyńca w latach 1988-1990*, [w:] *Życie na przekór. Młodzieżowa kontestacja systemu w ostatniej dekadzie PRL (1980-1989) – nowe tropy i pytania badawcze*, red. B. Noszczak, Warszawa 2016, s. 267-276; tenże, *Opozycja polityczna w Krakowie w latach 1988-1989*, Kraków 2003, s. 137-140.

Inspiracją do utworzenia Ruchu „Wolność i Pokój” było skazanie 18 grudnia 1984 r. szczecinianina Marka Adamkiewicza na karę pozbawienia wolności za odmowę złożenia przysięgi wojskowej. Do podobnych zdarzeń w PRL-u dochodziło już wcześniej, lecz sprawa Adamkiewicza była ważna. Już od 1977 r. jako zaangażowany opozycjonista redagował nielegalne pisma i współpracował ze Studenckim Komitetem Solidarności, Niezależnym Zrzeszeniem Studentów, Komitetem Obrony Robotników, Ruchem Obrony Praw Człowieka i Obywatela, a także NSZZ „Solidarność”. Adamkiewicz za swoje poglądy i działalność został w 1978 r. relegowany z Uniwersytetu Wrocławskiego. Naukę kontynuował w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Szczecinie. W czasie stanu wojennego musiał się ukrywać, ponieważ nie zaprzestał działalności antykomunistycznej. Został internowany 8 maja, a zwolniony 27 listopada 1982 r. We wrześniu 1984 r. powołano go do Ludowego Wojska Polskiego, jednak już w listopadzie odmówił złożenia przysięgi wojskowej. Został aresztowany i osadzony w więzieniu, a niedługo potem usunięto go ze studiów. Opuścił więzienie 8 września 1986 r. dzięki zarządzeniu amnestii (co oznaczało wówczas złagodzenie lub darowanie kary) i licznym protestom (w tym głodówkom). Gdy był już na wolności, związał się ze szczecińskim oddziałem WiP-u².

Od opozycji do anarchizmu

Chociaż anarchizm jest często kojarzony z subkulturą punk³, to jego korzenie tkwią gdzie indziej. „Anarchizm – konstatuje Piotr Laskowski – pojmowany jako idea polityczna czy raczej teoria społeczna ufundowana na przekonaniu, że społeczeństwo może funkcjonować lepiej bez państwa, bez władzy i bez hierarchii, wyrasta z dziewiętnastowiecznych marzeń [...] o świecie harmonijnym, a zarazem pozbawionym ograniczeń, świecie ładu, a zarazem wolności [...]”⁴. Sam wyraz *anarchizm*, pochodzący od grec. *an arkhos* – pl. ‘bez władzy’⁵, funkcjonował w polskim dyskursie publicystycznym już na początku XX wieku⁶. W dwudziestoleciu

² M. Wiśniewski, *Ruch „Wolność i Pokój” w Szczecinie w latach 1985-1992*, Gdańsk 2014, s. 61-69.

³ M. Filipiak, *Od subkultury do kultury alternatywnej. Wprowadzenie do subkultur młodzieżowych*, Lublin 1999, s. 73. Kompendium wiedzy o punk rocku w czasach komunizmu jest książka: R. Kasprzycki, *Dekada buntu. Punk w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1977-1989*, Kraków 2013.

⁴ P. Laskowski, *Szkice z dziejów anarchizmu*, Warszawa 2007, s. 5-6.

⁵ D. Harper, *Anarchy (n.)*, „Online Etymology Dictionary”, 2000, www.etymonline.com/word/anarchy?ref=etymonline_crossreference (dostęp: 09.02.2019).

⁶ Mowa o tekście *Czy w Polsce anarchizm ma rację bytu?* z 1906 roku, który jest zapisem „przemówienia wygłoszonego w Paryżu 18 marca 1906 roku, wydanego w roku następnym w formie broszury wydanej własnym sumptem przez autora i zatytułowanej »Czy w Polsce anarchizm ma rację bytu?«. Następnie tekst przedrukowano w Herman Rappaport – »Anarchizm i anarchiści na ziemiach polskich do 1914 r.«, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981 r. Przedruk za tym ostatnim źródłem”. Zob. J. Zieliński, *Czy w Polsce anarchizm ma rację bytu?*, 1906, wicowo.pl/czy-w-polsce-anarchizm-ma-racje-bytu/ (dostęp: 09.02.2019).

międzywojennym istniała nawet Anarchistyczna Federacja Polski, której uczestnicy „prowadzili intensywną propagandę ustną oraz dystrybucję własnych publikacji”⁷.

Za pierwszą powojenną grupę anarchistyczną uznaje się Ruch Społeczeństwa Alternatywnego (RSA), który powstał w czerwcu 1983 r. w Gdańsku. Składał się z ludzi związanych z szeroko pojętą alternatywą (kabarety i teatry młodzieżowe) oraz przede wszystkim z opozycją antykomunistyczną, gdyż niektórzy z nich byli aktywni od końca lat 70., wydając nielegalne pisma⁸. Manifest RSA podpisali Wojciech „Jacob” Jankowski, Krzysztof Skiba oraz bracia Waluszko – Cezary i Janusz. Dla inicjatorów Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego ważne były nie tyle koncerty i młodzieżowy bunt (często, choć nie zawsze, ograniczający się jedynie do slangowego języka i warstwy estetycznej, jak np. ubiór u punków⁹), ile doświadczenia, które może bezpośrednio ich nie dotyczyły, gdyż byli po prostu na to za młodzi, ale zapadły im w pamięć. Janusz „Jany” Waluszko (ur. 1962 r.) po latach stwierdza: „Grudzień ’70, dla ludzi z Gdańska to jest taki moment, od którego zaczęła się walka z komuną”¹⁰. „Jany”, niegdyś zwany „papieżem anarchizmu”, przywołuje też inne wydarzenia, które nie dość, że wywarły na nim duże wrażenie, to przez peerelowskie media zostały przekazane w sposób niejasny, co sprawiło, iż zaczął kwestionować zastaną rzeczywistość. Dotyczyło to strajków w czerwcu 1976 r. w Radomiu i Ursusie oraz tzw. czarnego marszu w Krakowie w maju 1977 r. po śmierci Stanisława Pyjasa. Waluszko wspomina, że pierwszą sytuację media przedstawiły tak: „z niejasnych powodów na torach koło Ursusa ludzie siedli sobie i zaczęli je blokować, po czym wywracali słupy wysokiego napięcia”, a drugą: „ludzie z czarnymi sztandarami, mając różne punkty zaznaczone na mapach, chodzili po mieście i wykrzykiwali jakieś hasła”. Konstatuje: „I to były pierwsze takie elementy docierania do nas tego, jak działa system komunistyczny. Jak zakłamuje i ukrywa pewne sprawy”¹¹.

Według uczestników Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego wyżej wspomniane wydarzenia, jak również późniejsze (powstanie „Solidarności”, czas tzw. karnawału, a następnie wprowadzenie stanu wojennego i – jak podkreślali – bierność opozycji), zainspirowały ich do wydawania własnego pisma, które zatytułowali „Homek”¹². Znaczenie samego tytułu redakcja tłumaczyła jako *człowieczek*, nawiązując do wier-

⁷ D. Wierchoś, M. Przyborowski, *Anarchizm polski w latach 1918-1926. Na drodze do utworzenia Anarchistycznej Federacji Polski*, „Scripta Historica” 2016, nr 22, s. 205. O prasie AFP, m.in. ich głównym piśmie „Walka Klas”, zob. E. Hirszauga, *Spełniające się marzenie. Wspomnienia o ruchu anarchistycznym w Polsce 1928-1946*, Poznań 2019, s. 61-66.

⁸ A. Kruczkiewicz, *Ruch anarchistyczny w Polsce. Program i działalność. 1983-1997*, Mielec 1997, s. 14.

⁹ Co nie oznacza, że punk rock (czy szerzej: alternatywa) nie był w pewnym momencie dla tego środowiska ważny. Zob. K. Skiba, J. Janiszewski, P. Konnak, *Artyści, wariaci, anarchiści. Opowieść o gdańskiej alternatywie lat 80-ych*, Gdańsk 2010; P. Konnak, *Gangrena. Mój punk rock song*, Gdańsk 2012.

¹⁰ M. Flont, *Papież anarchizmu. Część I – geneza buntu*, „Chaos w Mojej Głowie” 2018, nr 18, s. 56.

¹¹ Tamże, s. 57.

¹² K. Brzechczyn, *Myśl polityczna młodzieżowego ruchu anarchistycznego w Polsce w latach osiemdziesiątych XX w.*, [w:] *Życie na przekór...*, s. 258-259.

sza napisanego przez „Jacobą”; co ciekawe, sam wyraz pochodzi od łac. *homō* – pl. ‘człowiek’, choć z greki pierwotnie znaczył ‘taki sam, równy’¹³. Pierwszy numer „Homka” ukazał się 10 września 1983 r., a do 1994 r. opublikowano łącznie 52 numery¹⁴.

W działalność Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego zaangażowało się wiele osób związanych z trójmiejską opozycją polityczną. Podobnie było z Wojciechem „Jacobem” Jankowskim (ur. 1964 r.) i Krzysztofem „Galem” Galińskim (ur. 1965 r.), którzy – będąc jeszcze w RSA – wraz z Małgorzatą Gorczewską i Andrzejem Miszkiewiczem założyli we wrześniu 1985 r. gdański ośrodek Ruchu „Wolność i Pokój”. Niedługo po tym wydarzeniu „Jacob” nie przyjął karty powołania do wojska. Aresztowano go 15 listopada, a 23 grudnia skazano na trzy i pół roku pozbawienia wolności. Dnia 16 września 1986 r. rozpoczął protest głodowy trwający aż osiemnaście dni. Zwolniono go 4 października na mocy amnestii oraz po protestach uczestników WiP-u i Amnesty International¹⁵. Również „Gal” został aresztowany, tyle że za posiadanie antypaństwowych ulotek. Uwięziono go 9 października 1985 r., a zwolniono 5 marca 1986 roku¹⁶. Galiński wspomina: „Po aresztowaniu i odsiadce [...] już na całego zaczęliśmy działać w WiP-ie [...] [bo ludzie z RSA – przyp. M.F.] byli ciągle w ścisłej konspiracji, a WiP był półjawny i osoby »spalone« po kryminalach mogły w nim działać z otwartą przyłbicą, np. podając swoje adresy jako kontaktowe”¹⁷.

O czym pisano w „A Cappelli”?

Tekstów i grafik publikowanych w „A Cappelli” jest około czterystu. Skategoryzowania takiego materiału badawczego nie ułatwia to, że w *trzecim obiegu* nie przestrzegano dziennikarskich i publicystycznych reguł tworzenia materiałów pras-

¹³ K. Kumaniecki, *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 1986, s. 234; D. Harper, *Homo- (1)*, „Online Etymology Dictionary”, 2000, www.etymonline.com/word/homo-?ref=etymonline_crossreference#etymonline_v_12128 (dostęp: 09.02.2019).

¹⁴ „Homka” był początkowo kopiowany na powielaczu białkowym – podobnie jak większość pism opozycyjnych wydawanych w tamtym czasie. Dopiero w grudniu 1987 r. (nr 32) zaczęto drukować go na offsecie. Najpierw ukazywał się średnio co dwa tygodnie, w lutym 1984 r. stał się miesięcznikiem (nr 11), a od kwietnia 1985 r. (nr 20) nieregularnikiem. Do końca lat 80. ukazały się 44 numery „Homka”, a właściwie 42, gdyż makietę nr 33 z 1988 r. zniszczyła drukarnia gdańskiego regionu „Solidarności”, a makietę nr 44 (przygotowaną pod koniec października 1989 r.) odrzuciła niezależna oficyna Myśli. Nakład „Homka” wynosił około tysiąca egzemplarzy. Pismo miało przeważnie format A4 (niekiedy A5) oraz liczyło średnio cztery strony. Po 1989 r. przedrukowano też część stron, które nie ukazały się w PRL-u. Istniało kilkanaście dodatków. *Homka 1983-1990. Pismo Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego*, red. G. Berendt, K. Brzechczyn, Z. Stybel, J. Waluszko, Gdańsk 2013, s. 7-11; J. Waluszko, *Opis archiwalny „Homka”*, Gdańsk (brak daty), dokument niepublikowany, cyfrowa kopia maszynopisu w archiwum autora.

¹⁵ K. Filip, K. Brzechczyn, *Wojciech Jankowski*, [w:] *Homka 1983-1990...*, s. 29-31.

¹⁶ K. Filip, *Krzysztof Galiński*, „Encyklopedia Solidarności”, 2012, www.encycsol.pl/wiki/Krzysztof_Gali%C5%84ski (dostęp: 09.02.2019).

¹⁷ M. Flont, *Miłośnicy czarnego szandaru*, „Chaos w Mojej Głowie” 2017, nr 16, s. 73.

wych¹⁸. I nie jest to jedynie problem tego typu piśmiennictwa, gdyż pojawia się on nawet w przypadku tradycyjnej prasy opozycyjnej. Historyk Konrad Knoch wspomina o „kłopotach ze zbudowaniem klucza kategorizacyjnego dla badania wypowiedzi prasowych z drugiego obiegu – wobec ich niejednoznaczności, wielopoziomowości interpretacyjnej i kontekstowej, braku logiczności formy przekazu wynikającej z konspiracyjnych warunków przygotowywania materiałów, w których *de facto* trzeba szukać uzasadnień dla jej braku”¹⁹.

Przeprowadzenie wstępnej analizy zawartości²⁰ dziewiętnastu numerów „A Cappelli” pozwoliło na wyodrębnienie czterech głównych kategorii tematycznych: *społeczeństwo*, *kultura*, *ekologia* i *anarchizm*²¹, wśród których można wydzielić przynajmniej kilkanaście podkategorii. Spektrum tematów poruszanych w „A Cappelli” było bardzo szerokie. Poniżej zaznaczę wątki, dzieląc je na wspomniane kategorie, które zwróciły moją uwagę:

Społeczeństwo – Joanna Duda-Gwiazda, działaczka Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża oraz NSZZ „Solidarność”²², opublikowała w drugim numerze „A Cappelli” artykuł pt. *Polskie grudnie*²³. Początkowo podpisała się pseudonimem

¹⁸ Na różnorodność tematów podejmowanych na łamach „A Cappelli” zwraca również uwagę K. Tałuc, *Przejaw młodzieżowego buntu czy walki politycznej? Niezależne młodzieżowe czasopisma w Polsce lat 80. XX wieku*, [w:] *Młody odbiorca w kręgu lektur pożytecznych i szkodliwych*, red. K. Heńska-Kwaśniewicz, S. Gajownik, Katowice 2012, s. 183-184.

¹⁹ K. Knoch, *Jak badać prasę drugiego obiegu?*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2017, t. 60, nr 1 (229), s. 125. Wydaje się, iż najsensowniejszą metodą jest skategoryzowanie nie całych tekstów, lecz ich fragmentów, np. akapitów lub nawet zdań, właśnie ze względu na ich różnorodność. W dalszej kolejności należałoby zmierzyć pole powierzchni tekstów w cm², co może być trudne w przypadku tekstowo-wizualnych kolaży. Jest to zagadnienie do metodologicznego rozważenia. Zob. W. Pisarek, *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983, s. 59-100.

²⁰ „Analiza zawartości jest zespołem różnych technik systematycznego badania strumieni lub zbiorów przekazów, polegającego na możliwie obiektywnym (w praktyce zwykle: intersubiektywnie zgodnym) wyróżnianiu i identyfikowaniu ich możliwie jednoznacznie skonkretyzowanych, formalnych lub treściowych, elementów oraz na możliwie precyzyjnym (w praktyce zwykle: ilościowym) szacowaniu rozkładu występowania tych elementów i na głównie porównawczym wnioskowaniu, a zmierzającego przez poznanie zawartości przekazów do poznania innych elementów i uwarunkowań procesu komunikacyjnego”. W. Pisarek, *Analiza zawartości prasy...*, s. 45.

²¹ Co ciekawe, badania prasy anarchistycznej pokazują, że kategoria tematyczna *anarchizm* nie musi obejmować całości tematów, gdyż przykładowo w ogólnopolskim piśmie anarchistycznym „A-tak” (ukazuje się od 2015 r.) w ośmiu analizowanych numerach materiały skategoryzowane jako *anarchizm* zajęły 49%, a zdarzały się wydania, w których tematy te zajmowały jedynie 17% powierzchni. Zob. M. Flont, K. Wasilewski, „A-tak. Anarchistyczna Gazeta Uliczna” – *papierowe pismo alternatywne w czasach Facebooka (badania wstępne)*, [w:] *Badanie komunikacji vol. 2*, red. M. Grech, A. Siemes, M. Wszolek, Wrocław 2019, s. 281-282.

²² M. Łątkowska, A. Borowski, *Joanna Duda-Gwiazda*, „Encyklopedia Solidarności”, www.encycsol.pl/wiki/Joanna_Duda-Gwiazda (dostęp: 13.05.2020).

²³ zgred, *Polskie grudnie*, „A Cappella” 1986, nr 2, s. 1-2. Pisała o grudniu 1948 r. (dotyczył „likwidowania systemu parlamentarnego w PRL”), 1970 i 1981, a tekst kończył się podsumowaniem: „GRUDZIEN...? Co będzie dalej? Historia się nie powtarza. Ludzie się uczą i komunisci są coraz sprytniejsi. Niezniszczalna tylko wydaje się wiara realistów, że jak będziemy grzeczni – to komunisci dadzą nam cukierka”.

„zgreď”, ale w numerze czwartym ujawniła swoje autorstwo, ponieważ, jak zaznaczyła, tekst wywołał oburzenie w środowisku opozycyjnym²⁴. Uwagę warto zwrócić również na temat rzadko spotykany w prasie opozycyjnej, a nieco częściej w *trzecim obiegu* – feminizm²⁵. Pisano też o mniejszościach seksualnych, np. w tekście *Rebelia w Stonewall, VI 1969*²⁶ Amerykanin Chris Hobson opisał historię buntu homoseksualistów przeciw brutalności policji w USA. Jakiś czas później opublikowano wywiad pt. *Inni*²⁷, w którym rozmawiano z przedstawicielami tejże mniejszości z Trójmiasta.

Kultura – redakcję interesowała szczególnie kultura alternatywna. Wystarczy wspomnieć o tym, że w „A Cappella” pisano o graffiti²⁸, publikowano teksty młodzieżowych zespołów muzycznych – i to zarówno polskich²⁹, jak i zagranicznych³⁰, w tym anarchpunkowych³¹. Równie interesujące, a dziś zapomniane, są wiersze Andrzeja Stasiuka pisane w duchu anarchopacyfistycznym – np. *Litania do broni* (gdzie jako ilustracja do tekstu pojawił się żołnierz używający zamiast karabinu... penisa) oraz *Pani A* (autor pisze „Pani Anarchio”, obok zaś widnieje ilustracja z półnagą kobietą)³². Stasiuk pisał też o więzieniu, w którym za odmowę służby wojskowej spędził prawie dwa lata³³, np. *Pudło*, a także o karze śmierci (głównie w per-

²⁴ J. Duda-Gwiazda, *Joanna Duda-Gwiazda LIST DO REDAKCJI*, „A Cappella” 1987, nr 4, s. 11. Co ciekawe, jak wspomina Krzysztof „Gal” Galiński, w latach 90. środowisko trójmiejskich anarchistów współpracowało z byłymi opozycjonistami, m.in. małżeństwem Gwiazdów i Anną Walentynowicz. Działo się to nawet wcześniej, gdyż np. Walentynowicz już w 1989 r. współpracowała anarchistami z Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego, biorąc udział w bojkocie wyborów. Zob. S. Cenckiewicz, *Anna Solidarność. Życie i działalność Anny Walentynowicz na tle epoki (1929-2010)*, Poznań 2010, s. 395; M. Flont, *Miłośnicy czarnego sztandaru...*, s. 77.

²⁵ m.h., *Forum wyzwolenia kobiet*, „A Cappella” 1987, nr 5, s. 5; red., *[Drogie feministki...]*, „A Cappella” 1988, nr 8, s. 8; M. Tarasiewicz, *O miss*, „A Cappella” 1988, nr 15, s. 5; też, *Anarcho-feminizm*, „A Cappella” 1989, nr 16, s. 16.

²⁶ Ch. Hobson, *Rebelia w Stonewall, VI 1969*, „A Cappella” 1988, nr 14, s. 18.

²⁷ red., *Inni*, „A Cappella” 1988, nr 16, s. 6-7.

²⁸ [b.a.], *Graffiti sztuka wandalów*, „A Cappella” 1988, nr 12, s. 18-20; [b.a.], *Szablon*, „A Cappella” 1988, nr 14, s. 19.

²⁹ Kult, *Wolność*, „A Cappella” 1986, nr 2, s. 6 (utwór był znany z koncertów, a ukazał się dopiero w 1989 r. pt. „Po co wolność” na albumie „Kaseta”); [Dezserter], *Dezserter*, „A Cappella” 1987, nr 4, s. 4 (jest to tekst utworu „Polska złota młodzież”, który ukazał się w 1987 r. na albumie „Underground Out of Poland”, wydało go amerykańskie wydawnictwo Maximum Rocknroll).

³⁰ B. Marley, *[Zbudź się, powstań]*, „A Cappella” 1986, nr 2, s. 2 (tłumaczenie utworu „Get up, stand up” z płyty „Burnin” z 1973 r. zespołu The Wailers).

³¹ Crass, *Bloody revolutions*, „A Cappella” 1987, nr 6, s. 11 (to tekst utworu z płyty „Bloody revolutions” z 1980 r.); Crass, *Women*, „A Cappella” 1988, nr 8, s. 8 (tekst z płyty „The Feeding of the 5000” z 1978 r.). Opublikowano również tłumaczenie artykułu opisującego działalność Crassu: R. Sabin, *Crass*, „A Cappella” 1987, nr 6, s. 5-6; Subhumans, *Pożądné myślenie*, „A Cappella” 1989, nr 19, s. 12 (tłumaczenie tekstu „Straightline Thinking” z płyty „Worlds Apart”). O tym, jak ważne były to zespoły dla kultury niezależnej – czy szerzej: punków i anarchistów tamtych lat – zob. *The Aesthetic of Our Anger. Anarcho-Punk, Politics and Music*, eds M. Dines, M. Worley, Colchester-New York-Port Watson 2016.

³² A. Stasiuk, *Litania do broni*, „A Cappella” 1987, nr 7, s. 5; A. Stasiuk, *Pani A*, „A Cappella” 1987, nr 7, s. 10.

³³ W ramach „Biblioteczki A Cappelli” ukazała się książka Stasiuka opowiadająca o więzieniu (tenże, *Prison is hell*, Gdańsk 1988).

spektywie historycznej i filozoficznej), wówczas w Polsce jeszcze obowiązującej – *Ofiara karna*³⁴.

Ekologia – ta kategoria, mimo że ważna dla całego Ruchu „Wolność i Pokój”, nie zajęła wiele miejsca na łamach „A Cappelli”. Pisano m.in. o protestach przeciwko budowie Elektrowni Jądrowej w Żarnowcu, w których WiP przodował³⁵, a także o protestach w sprawie zanieczyszczania wód przez Hutę Siechnicę znajdującą się nieopodal Wrocławia³⁶.

Anarchizm – na łamach „A Cappelli” publikowano kontakty do polskich³⁷ i zagranicznych anarchistów³⁸, a nawet przedrukowano list będący „Deklaracją solidarnościową anarchistów Ameryki Północnej skierowany do polskich anarchistów zrzeszonych w RSA”³⁹; oddzielny artykuł był poświęcony historii RSA⁴⁰. Poza tym zastanawiano się nad problemami społecznymi, z jakimi muszą mierzyć się anarchiści⁴¹, stosunkiem do ówczesnej Polski⁴², a nawet nad pytaniem o obronę niepodległości kraju⁴³. Ważne z perspektywy dalszych wydarzeń historycznych w polskim ruchu anarchistycznym były teksty o Międzymiastówce Anarchistycznej⁴⁴.

„A Cappella” – ustalenie przedmiotu badań

Żeby móc zająć się analizą pisma trójmiejskiego Ruchu „Wolność i Pokój”, zapoznałem się z *Katalogiem polskiej prasy alternatywnej (trzecioobiegowej) 1990-*

³⁴ Tenże, *Pudło*, „A Cappella” 1987, nr 7, s. 6; tenże, *Ofiara karna*, „A Cappella” 1989, nr 18, s. 3-5.

³⁵ [b.a.], *Bajeczka Żarnowiecka*, „A Cappella”, 1987, nr 3, s. 16; [b.a.], *Czy potrzebny nam Żarnowiec?*, „A Cappella” 1987, nr 4, s. 5-6; [b.a.], *Nie chcemy mordowni elektrowni w Żarnowcu*, „A Cappella” 1987, nr 6, s. 6; zob. J. Waluszko, *Protesty przeciwko budowie Elektrowni Jądrowej Żarnowiec w latach 1985-1990*, Gdańsk 2013, s. 38. O tym temacie zobacz również: T. Borewicz, K. Szulecki, J. Waluszko, *„Bez atomu w naszym domu”. Protesty antyatomowe w Polsce po 1985 roku*, Gdańsk 2019.

³⁶ [b.a.], *Martwa natura*, „A Cappella” 1986, nr 2, s. 10-11; [b.a.], *[Zapowiedziany przez „WiP”]*, „A Cappella” 1987, nr 3, s. 10.

³⁷ [b.a.], *Międzymiastówka Anarchistyczna kontakt*, „A Cappella” 1988, nr 14, s. 20;

³⁸ [b.a.], *Piszcie do nich sami*, „A Cappella” 1989, nr 17, s. 20.

³⁹ [b.a.], *List z USA*, „A Cappella” 1987, nr 5, s. 8-10, 15;

⁴⁰ J. Waluszko, *Czarna flaga na ulicy*, „A Cappella” 1988, nr 14, s. 13.

⁴¹ Trzaskal, *Anarchizm a przyjemnościowcy*, „A Cappella” 1988, nr 8, s. 15-16.

⁴² J. Urbański, *Mój kraj jest moim gettem. Miejsce dla anarchii*, „A Cappella” 1988, nr 12, s. 6.

⁴³ J. Waluszko, *Czy anarchista w Polsce winien walczyć o jej niepodległość?*, „A Cappella” 1988, nr 15, s. 8, 10; A. Bota, *Czy anarchista w Polsce winien walczyć o jej niepodległość?*, „A Cappella” 1988, nr 15, s. 9-10.

⁴⁴ [b.a.], *Międzymiastówka Anarchistyczna*, „A Cappella” 1988, nr 12, s. 17; [b.a.], *Międzymiastówka Anarchistyczna Federacją*, „A Cappella” 1989, nr 18, s. 6. Mowa o organizacji, która powstała na przełomie maja i czerwca 1988 r. z inicjatywy Janusza „Janego” Waluszko (RSA), Krzysztofa „Gala” Galińskiego (WiP) oraz Pawła „Końja” Konnaka (Totart). Pod koniec 1989 r. grupa zmieniła nazwę na Federacja Anarchistyczna i istnieje, choć nastąpiły zmiany personalne, do dziś. J. Waluszko, *Ruch Społeczeństwa Alternatywnego*, Poznań 1999, s. 7.

-1995⁴⁵, *Antologią zinów 1989-2001*⁴⁶, publikacją *Archiwum opozycji warszawskiego ośrodka KARTA*⁴⁷, a także z opisami bibliograficznymi umieszczonymi na stro-

⁴⁵ W tym i kolejnych przypisach omówię błędy, które – według uzyskanych danych – znalazły się w opisach bibliograficznych „A Cappelli”. Z *Katalogu polskiej prasy alternatywnej* (opracowanie Włodzimierza Chorążkiego wraz z zespołem: Paweł Płaneta, Piotr Kulig, Łukasz Marciszewski, Adam Roliński) czytelnik dowiaduje się, że podtytuł „A Cappelli” to „Nieregularnik Autorów”, co jest po części prawdą, bo takowy funkcjonował od numeru 11 z 1988 r. Jako redaktor naczelny widnieje w *Katalogu...* Jarosław Dubiel (uczestnik WiP-u), co zdarzyło się tylko przy numerze siódmym, zaś w innych wypadkach – i to nie zawsze – należał do redakcji. W składzie redakcji są wymienieni: Adam Bota, Krzysztof Galiński, Wojciech Jankowski, Krzysztof Skiba, Klaudiusz Wesołek i Robert Prus – nie był to stały skład reakcji, a ten ostatni w ogóle nie występuje w składzie żadnego numeru. Podano również sopocki adres redakcji, który nie był stały dla wszystkich numerów pisma. Format, liczba stron oraz technika druku „A Cappelli” to według *Katalogu...* kolejno: A4 (co jest informacją niepełną, bo do nr 9 format to A5, później A4, choć nr 11 również A5), 20 stron (nieadekwatne dla całości zbioru) i ksero – oryginalnie pisma nie kserowano (przeważnie druk offsetowy, choć do autorów *Katalogu...* mogły dotrzeć kserowane numery, co było normą w *trzecim obiegu*). Nie podano lat ukazywania się pisma, zaś jako liczbę wydanych numerów podano dwadzieścia jeden, co można tłumaczyć zaliczeniem któregoś z dodatków do kolejnych wydań. Interesujące – i jak najbardziej prawdziwe – są informacje dodatkowe, według których „A Cappella” to: „zin (pismo) reprezentujący środowisko anarchistyczne; szeroka publicystyka oraz liczne omówienia i recenzje nt. muzyki charakterystycznej dla tego środowiska; forum różnych grup alternatywnych końca lat '80”. W. Chorążki (oprac.), *Katalog polskiej prasy alternatywnej (trzeciobiegu) 1990-1995*, Kraków 1996, s. 3 (praca nieopublikowana, maszynopis w posiadaniu autora).

⁴⁶ W *Antologii zinów 1989-2001*, którą opracował Dariusz Ciosmak (uczestnik ruchu punk i wydawca zinów) wraz z grupą współpracowników (ludzie związani ze środowiskiem alternatywnym, punkowym i anarchistycznym: Rafał Grodzicki, Michał Przyborowski, Maciek Wytrych, Jany Waluszko, Andrzej Paluch, Jacek Żędzian, Gustaw Lalicki, Marian Borek, Grzegorz Bożek, Wojtek Wytrych, Marek Niewiarowski, Marcin Kopczyński, Adam Lubieniecki, Sebastian Dzikowski, Paweł Cichy, Glapson, Dariusz Biesalski; a także reprezentanci Ośrodka Badań Prasoznawczych UJ Wojciech Kajtoch i Paweł Płaneta), „A Cappellę” znajdujemy w pierwszym rozdziale pracy zatytułowanej *Anarchizm, antyfaszizm, pisma niemuzyczne*. Jako miejsce ukazywania się pisma podano Trójmiasto, zaś jako przedział czasowy 1986-1990 – tu mały błąd, bo „A Cappella” w 1990 r. już nie istniała, choć oczywiście egzemplarze pisma mogły być jeszcze kolportowane. Pismo określono jako „Nieregularnik Autorów”, którego numerów ukazało się – podobnie jak w przypadku *Katalogu...* – dwadzieścia jeden, co jak już wcześniej wspomniano, jest informacją błędną. Zaznaczono, że format pisma zmienił się z A5 na A4, zaś pismo składano przy pomocy maszyny do pisania (skład maszynowy), a powielano je przy pomocy „xera” oraz drukowano (miano zapewne na myśli druk offsetowy). Podany skład redakcji jest identyczny z opracowaniem Chorążkiego, co może być spowodowane tym, iż w *Antologii...* zaznaczono, że korzystano z „katalogu Ośrodka Badań Prasoznawczych w Krakowie”, czyli właśnie z *Katalogu polskiej prasy alternatywnej*. D. Ciosmak (oprac.), *Antologia zinów 1989-2001*, Kielce 2001, s. 4.

⁴⁷ Bardziej szczegółowa – co nie znaczy, że niezawierająca błędów – jest publikacja warszawskiego ośrodka KARTA zatytułowana *Archiwum opozycji*. Tam „A Cappella” znajduje się w dziale *Czasopisma niezależne 1976-1990*. Jako podtytuł pisma podano „Nieregularnik Ruch »Wolność i Pokój«”, zaznaczając przy tym, iż obowiązuje on od numeru dwunastego, co jest błędem. Wypisano również numery pisma wraz z rokiem ukazania się danego wydania: nr 1-2 (1986), nr 3-8 (1987; według moich ustaleń nr 8 ukazał się w 1988 r.), nr 8-9 i 11-14 (1988; pominięto nr 12 i 13, choć w tym roczniku zanotowano, iż pojawił się „dodatek specjalny drukowany w Stoczni Gdańskiej”), nr 15-19 (1989; zaklasyfikowałem nr 15 do roku 1988, a w opisie rocznika pojawia

nach internetowych „Encyklopedii Solidarności”⁴⁸, „Sowińca. Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego”⁴⁹ i „Biblioteki Narodowej”⁵⁰. Informacje w ten sposób uzyskane okazały się niewystarczające, niepełne i często się wykluczające. Dlatego – chcąc odpowiedzieć m.in. na pytania: 1. Ile było numerów (wydań) „A Cappelli”?; 2. W jakich latach pismo się ukazywało?; 3. Kto był redaktorem i/lub członkiem redakcji? – korzystałem np. z prywatnych archiwów: Bibliote-

się „Gazeta Codzienna Wojska Polskiego”, choć według mnie jest to nr 10 z 1988 r.). *Archiwum opozycji*, t. 1, red. A. Iwaszkiewicz, Warszawa 2006, s. 91.

⁴⁸ W internetowej wersji „Encyklopedii Solidarności”, tworzonej przez Instytut Pamięci Narodowej, znajduje się robocza wersja hasła dotyczącego badanego przeze mnie pisma – tytuł jest zapisany błędnie, tzn. przez jedno „p”. Lata ukazywania się „A Cappelli” są prawdziwe, choć w roku 1986 jako datę wydania pierwszego numeru zaznaczono grudzień, a przecież w numerze drugim napisano, iż zamknięto go 16 grudnia. Podana liczba numerów „A Cappelli” jest prawidłowa, lecz informacja o liczbie stron (12) oraz formacie (A5) już nie. Jako technikę druku podano offset, choć nie zaznaczono, że niektóre numery drukowano na powielaczu białkowym. Skład redakcji znów niekompletny: Jarosław Cieszyński, Klaudiusz Wesolek, Krzysztof Galiński, Tomasz Żmuda-Trzebiatowski, Wojciech Jankowski i Jarema Dubiel (użyto pseudonimu zamiast imienia). Charakterystyka zawartości trafna (o tym w dalszej części artykułu). Warto zwrócić uwagę na fragment opisu: „Kolportowane podziemnymi kanałami na Wybrzeżu i w wielu miastach w Polsce przez działaczy Ruchu WiP. [...] SB podejmowała działania operacyjne, które miały doprowadzić do zaprzestania wydawania pisma i rozbitcia środowiska WiP. Jednak nikt z redakcji się nie wycofał mimo licznych szykan i częstych zatrzymań”. L. Biernacki, *A Capella*, „Encyklopedia Solidarności”, 2016, www.encyzol.pl/wiki/%E2%80%9EA_Capella%E2%80%9D (dostęp: 09.02.2019).

⁴⁹ W katalogu „Sowińca”, powiązanego z Biblioteką Jagiellońską Uniwersytetu Jagiellońskiego, „A Cappellę” umiejscowiono w dziale *Polska Solidarna (1956-1989)*. Znajdujemy tam opis, w którym zaznaczono, iż w czasie jego ukazywania się zmienił się podtytuł, lecz opisy te są błędne, tzn. zapisano, że podtytuł nr 9 to „Nieregularnik Autorów”, a nr 11 „Nieregularnik autorów. Ruch »Wolność i Pokój«” – według moich ustaleń jest na odwrót, a nr 11 opisano jako „ni-by numer (dwie puste strony)”, co pasuje do opisu nr 11, który jednak nad- i podtytuł ma inny. W zbiorach o sygnaturach „A 417002 III RARA”, „U 442001 III RARA”, „DC 2007 III” znajdują się następujące opisy: nr 1-6 ukazały się w 1986 r., co jest informacją błędną; do 1987 r. przydzielono tylko nr 7, pozostałych nie wymieniając; w 1988 r. podano numery 8, 12, 14 (w pierwszym z podanych zbiorów wypisano również nr 9 i 11); w 1989 r. podano nr 15-18, choć w trzecim zbiorze bez nr 18, a wszystkie pomijają nr 19. Katalog zawiera dodatkowo informacje o zbiorach „Biblioteki Narodowej”. *A Cappella*, „Sowiniec. Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego”, www.sowiniec.com.pl/php/0_indexx.php?title=A+Cappella&dzial_option=wszedzie&pole_option=wszedzie&s=1&submit=szukaj (dostęp: 09.02.2019).

⁵⁰ W katalogu „Biblioteki Narodowej” lata ukazywania się pisma są poprawne, choć jako podtytuł podano *nieregularnik Ruchu „Wolność i Pokój”*, co tyczy się tylko połowy numerów, a nie całości. W zbiorach „BN P.520432 Chr A”, „BN P.81481 IIegz”, „BN P.87535 IIIegz” podano: 1986 r. poprawnie; 1987 r. nr 3-8 (nr 8 jest z 1988 r.); 1988 r. w pierwszym zbiorze nr 9-15 (zapisano brak nr 10, 11, 13), w drugim nr 9 i 14, w trzecim nr 14; 1989 r. w zbiorze pierwszym nr 16-19, w drugim 16-18, w trzecim tylko nr 17. W szczegółach opisu błędnie podano, że podtytuł nr 9 to *nieregularnik autorów* (jest to *numerek specjalny drukowany w Stoczni Gdańskiej*), zaś przy nr 19 zapisano, że brak mu podtytułu, gdy tymczasem jest to po prostu: *Ruchu „Wolność i Pokój”*. *A Cappella*, „Biblioteka Narodowa”, katalogi.bn.org.pl/discovery/jfulldisplay?docid=alma991038291719705066&context=L&vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP&lang=pl&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=jsearch_slot&query=any,contains,A%20Cappella&offset=0&journals=any,A%20Cappella (dostęp: 09.02.2019).

ki Anarchistycznej skłotu Rozbrat w Poznaniu⁵¹, Wojciecha Kajtocha⁵² i Michała Przyborowskiego⁵³.

Niezwykłe pomocny okazał się dokument otrzymany od Janusza „Janego” Waluszko. Jest to opis bibliograficzny „na podstawie oryginału”, który nie posiada daty sporządzenia i nigdy nie ukazał się drukiem. Według „Janego” dokument powstał w latach 90. na podstawie odzyskanych zeszytów zabranych mu parę lat wcześniej przez Służbę Bezpieczeństwa podczas jednego z licznych aresztowań⁵⁴. Ponadto przeprowadziłem wywiady z Krzysztofem „Galem” Galińskim, Krzysztofem Skibą, Przyborowskim i Waluszką, które uzupełniają dotychczasową wiedzę na temat badanego pisma.

Żeby ustalić rok i miesiąc („prawdopodobny czas wydania”), w którym ukazał się dany numer, musiałem przeanalizować całość tekstów znajdujących się w „A Cappelli”⁵⁵. Należało wynotować wszystkie daty pojawiające się w tekstach i datę najpóźniejszą (w niektórych przypadkach była to jedyna informacja o czasie wydania) potraktować jako graniczną – wówczas w tabeli widnieje informacja „po” i tu podaję konkretną datę. Pomogło to szczególnie w przypadku numerów niezawierających nawet informacji o kolejności wydania: nr 9 i 13 (stworzone podczas strajków w Stoczni Gdańskiej), nr 10 (w fałszywym podtytule widnieje „czerwiec”, zaś z tekstów wynika, że pisano tam jeszcze o wydarzeniach z lipca) i nr 17 – tu widnieje kod kreskowy, który po przeliczeniu „pasków” daje liczbę siedemnaście.

Z dokumentu otrzymanego od Janusza „Janego” Waluszko można się dowiedzieć, iż druk pisma opłacano „z wpłat sympatyków z kraju i za granicą”, technika druku to offset (oprócz numerów odbijanych na powielaczach), nakłady „A Cappelli” wynosiły od tysiąca do trzech tysięcy egzemplarzy, nr 11 miał sto pięćdziesiąt egz. – choć Galiński wspomina o pięciuset⁵⁶ – a numery 9 i 13 posiadały nakład około pięciuset egz. – co ciekawe, Waluszko stwierdza, że zostały wydane „podczas strajków w Stoczni Gdańskiej /stąd ustalenie daty dokładne, mimo jej niepodania/⁵⁷. „A Cappella”, poza numerami ze stoczni, była drukowana na offsecie. Wiadomo, iż nr 7 i 8 wydrukowano w warszawskiej drukarni Dezerter, zaś nr 12 wydała

⁵¹ Uzyskałem dostęp do oryginałów wszystkich numerów poza nr 10, 11, 13, 16 i 17.

⁵² Znalazłem nr 16 i 17, a także dodatek „A Cappella”.

⁵³ Przyborowski, uczestnik ruchu anarchistycznego i historyk, przekazał mi kopię numerów 10, 11 i 13 wraz z dodatkami „Antymilitarysta” (nr 1 i 2) oraz „Di-da”. Od niego też dowiedziałem się, jaką numerację powinny mieć wydania, które nie były podpisane – są to numery 9, 10 i 17.

⁵⁴ M. Flont, *Notatki z rozmów z Januszem „Janym” Waluszką*, 2017. Dokument cyfrowy w archiwum autora.

⁵⁵ Jedynie w przypadku nr 2 i 3 podano, że „numer zamknięto” w konkretnym terminie. Szczególnie trudno było orzec cokolwiek w przypadku numeru 11, gdyż stanowi on pewnego rodzaju eksperyment, numer „do zrobienia”. Na pierwszej stronie posiada logo „A Cappelli”, nad- i podtytuł oraz numer wydania, ale reszta jest pusta. Na stronie drugiej jedną trzecią w pionie zajmuje informacja, że redakcja daje „możliwość stworzenia własnego, indywidualnego pisma” i zachęca do przesyłania do redakcji. Od Michała Przyborowskiego wiem, że takie wersje powstały. Tenże, *Notatki z rozmów z Michałem Przyborowskim*, 2017. Dokument cyfrowy w archiwum autora.

⁵⁶ Tenże, *Notatki z rozmów z Krzysztofem „Galem” Galińskim*, 2017. Dokument cyfrowy w archiwum autora.

⁵⁷ J. Waluszko, *Opis archiwalny „A Cappelli”*, Gdańsk (brak daty), dokument niepublikowany, cyfrowa kopia maszynopisu w archiwum autora.

kooperatywa wydawnicza Margines (miasta nie podano). Przy każdym numerze Waluszko wypisał również możliwy czas ukazania się danego numeru „A Cappelli”, który zweryfikowałem również ze swoimi ustaleniami po analizie treści i były one niemal identyczne. „Jany” zwraca również uwagę na coś, co może sprawiać wiele problemów przy tworzeniu opisu bibliograficznego: „na numerach 12 i 14 widnieje »rok II«, na 15-19 »rok III«, co nie uwzględnia faktu ukazania się nr 1 / i 2?/ w 1986!”⁵⁸.

Udało mi się ustalić, że „A Cappella” ukazywała się w latach 1986-1989. Powstało dziewiętnaście numerów oraz cztery samodzielne dodatki. Wszystkie numery tego pisma poddałem digitalizacji i posiadam je swoim archiwum⁵⁹. W tabeli 1 prezentuję najpełniejszy – według mojej wiedzy – opis bibliograficzny „A Cappelli” (jeśli w dalszej części tekstu piszę „według moich ustaleń”, to odsyłam właśnie do tej tabeli), w którym szczególną uwagę zwróciłem też na opis nad- i podtytułów (łącznie z zapisem majuskułą).

Tabela 1

Opis bibliograficzny „A Cappelli” nr 1-19 (1986-1989)

nr	data	prawdopodobny czas wydania	format	liczba stron	technika druku	cena zł	nadtytuł	podtytuł
1		po 22 października	A5	4	offset	10	"Tylko ludzie złej woli mogą uważać, że wszelkie inicjatywy, ruchy pokojowe – to inspiracja Moskwy" /M. Gorbaczow/	NIEREGULARNIK RUCHU "WOLNOŚĆ I POKÓJ" GDAŃSK
2		zamknięto 16 grudnia	A5	12	offset	40	"Tylko ludzie złej woli mogą uważać, że wszelkie inicjatywy, ruchy pokojowe – to inspiracja Moskwy" /M. Gorbaczow/	NIEREGULARNIK RUCHU "WOLNOŚĆ I POKÓJ" GDAŃSK
3		zamknięto 7 lutego	A5	16	offset	50	Żyć i dać żyć innym	NIEREGULARNIK RUCHU "WOLNOŚĆ I POKÓJ" GDAŃSK
4		po 20 marca	A5	12	offset	40	ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK RUCHU "WOLNOŚĆ I POKÓJ" GDAŃSK
5		po 2 lipca	A5	16	offset	70	TE BIAŁE CHMURY PŁYNĄ ROZKOŁYSANE ZIELEŃIĄ DRZEW; żyć i dać żyć innym	NIEREGULARNIK ruchu Wolność i Pokój
6		po 20 września	A5	16	offset	50	NIEREGULARNIK RUCHU WiP	-
7		po 16 października	A5	14	offset	50	ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK RUCHU WOLNOŚĆ I POKÓJ
8		po 1 marca	A5	24	offset	100	ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK RUCHU WOLNOŚĆ I POKÓJ
9		maj	A4	2	powielacz białkowy	darmo	-	NIEREGULARNIK RUCHU WOLNOŚĆ I POKÓJ; NUMEREK SPECJALNY!!!!!!! DRUKOWANY W STOCZNI GDAŃSKIEJ
10		czerwiec/lipiec	A4	24	offset	brak info	ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK AUTORÓW; GAZETA CODZIENNA WOJSKA POLSKIEGO; UKAZUJE SIĘ OD 12 CZERWCA 1943 ROKU
11		brak informacji	A5	2	offset	darmo	ruch wolność i pokój; ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK AUTORÓW
12		po 8 sierpnia	A4	20	offset	200	ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK AUTORÓW
13		22 sierpnia	A4	2	powielacz białkowy	darmo	MIKRO numerek specjalny!!!	NIEREGULARNIK RUCHU WOLNOŚĆ I POKÓJ
14		po 28 sierpnia	A4	20	offset	200	ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK AUTORÓW
15		po 25 listopada	A4	12	offset	darmo	ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK AUTORÓW
16		po 27 grudnia (1988)	A4	20	offset	250	ruch wolność i pokój; ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK AUTORÓW
17		po 14 kwietnia	A4	20	offset	300	ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK AUTORÓW
18		po 25 lipca	A4	16	offset	brak info	ZYĆ I DAĆ ZYC INNYM	NIEREGULARNIK AUTORÓW
19		w lub po październiku	A4	12	offset	brak info	-	RUCHU "WOLNOŚĆ I POKÓJ"

Źródło: opracowanie własne

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Od 2010 r. współprowadzę wirtualne archiwum polskiej prasy alternatywnej (www.zinelibrary.pl), posiadam również zbiory papierowe, obecnie ponad 5 tys. pozycji, które kataloguję, archiwizuję i digitalizuję.

Skład redakcji

W *Katalogu...* Chorążkiego, *Antologii...* Ciosmaka oraz w „Encyklopedii Solidarności” pojawiły się informacje o składzie redakcji, które po lekturze wszystkich numerów „A Cappelli” uznałem za błędne i opierające się prawdopodobnie na jednym lub kilku – na pewno nie wszystkich – egzemplarzach pisma. Na potrzeby niniejszego artykułu podaję skład redakcji, tzn. redaktorów i współpracowników wymienionych w stopce redakcyjnej. Nie wypisuję osób, których teksty były jedynie cytowane, a nie przygotowane specjalnie dla „A Cappelli”, bo trudno ich nazwać autorami. Pomijam także wypisanie wszystkich autorów tekstów, gdyż należałoby stworzyć ich zestawienie wraz z tematami przez nich poruszonymi, a wychodzi to poza ramy tego artykułu.

W numerach 1, 2, 3, 4, 9, 11 i 13 nie podano składu redakcji. W numerach 5-8 wymieniono redaktorów numeru, czyli osoby odpowiedzialne za przygotowanie danego wydania. Byli to Krzysztof Galiński (nr 5), Klaudiusz Wesołek (nr 6), Jarosław Dubiel (nr 7) i Jarosław Cieszyński (nr 8). Jako członków redakcji podano: Adama Botę (nr 14, 15, 16, 17, 18), J. Dubiela (nr 15, 16, 17, 18, 19), J. Cieszyńskiego (nr 7, 10, 12), K. Galińskiego (nr 7, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18), Adama Jagusiaka (nr 18, 19), Wojciecha Jankowskiego (nr 7, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18), Piotra Niemczyka (nr 18, 19), Andrzeja Stasiuka (nr 18, 19), Małgorzatę Tarasiewicz (nr 18, 19), K. Wesołka (nr 7, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19), Tomasza Żmudę-Trzebiatowskiego (nr 7, 8, 10, 12). Jako stałych współpracowników wymieniono: J. Cieszyńskiego (nr 16, 17), A. Jagusiaka (nr 14, 15, 16, 17), Krzysztofę Skibę (nr 14, 15, 16, 17), A. Stasiuka (nr 14, 15), M. Tarasiewicz (nr 14, 15, 16, 17), Janusz Waluszkę (nr 14, 15, 16).

W charakterze kontaktu do redakcji podano: J. Dubiela (Sopot, nr 15-16), Galińskiego (Sopot, nr 14, 15, 16 oraz 17, ale bez personaliów), Wesołka (Gdańsk, nr 14, 15, 16). W numerach 18 i 19 jako adres redakcji widnieją adresy W. Jankowskiego (Sopot) i Adama Jagusiaka (Sopot).

Ponieważ „A Cappella” była dostępna właściwie na terenie całej Polski, podawano informacje o osobach – jak czytamy na łamach pisma – „utrzymujących stosunki” z redakcją lub będących po prostu kontaktem z redakcją, wraz z informacją, z jakiego miasta pochodzą (wymieniam w kolejności alfabetycznej): Olga Diószegi (Budapeszt, nr 6, 7, 8, 12), J. Dubiel (Warszawa, nr 5, 6, 7, 8, 10), Sławomir Dutkiewicz (Bydgoszcz, nr 5, 6, 7, 12), K. Galiński (Sopot, nr 12), Barbara Hrybacz (Gorzów, nr 7, 8, 10, 12), Radosław Huget (Kraków, nr 6, 8, 10), W. Jankowski (Gdańsk/Sopot, nr 5, 6, 7, 8, 10, 12), Wojciech Jaroń (Tychy, nr 8), Artur Kielasiak (Częstochowa, nr 7, 8, 10, 12), Jerzy Kolarzowski (Warszawa, nr 5, 6, 7, 12), Jacek Borcz (Kołobrzeg, nr 6), Roland Kruk (Warszawa, nr 5, 6, 7, 8, 12), Marek Krukowski (Wrocław, nr 8, 10), Bartosz Sawicki (Szczecin, nr 6, 7, 8, 10, 12), K. Skiba (Łódź, nr 6, 8, 10), Grzegorz Surdy (Kraków, nr 6, 8), Artur Tokarski (Kołobrzeg, nr 5, 6, 7, 12), Jarosław Urbański (Poznań, nr 5, 6, 7, 8, 10, 12), K. Wesołek (Gdańsk, nr 5, 12), Jerzy Żurko (Wrocław, nr 5, 6, 7, 12). Jako kontakt za granicą („nasi lu-

dzie”) widnieją: Bob McGlynn (USA, nr 14-19), Madeleine Bassnett (Kanada, nr 16-19) oraz Dmitrij Wiesielow (ZSRR, nr 19).

W numerach 14-16 jako kontakt dla ludzi chętnych do posiadania „abonamentu” (prenumeraty) „A Cappelli” podano gdański adres Janusza „Janego” Waluszko.

Zin czy bibuła?

Publikacje ukazujące się w latach 1976-1989 w *drugim obiegu* nazywano *bibułą* (termin zamiennie używany z *samizdatem* i wydawnictwem *bezdebitowym*) i rozpoznawano je poza wiedzą Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (od 1981 r. bez członu *prasy*). Mianem bibuły określano np. pisma i książki wydawane przez opozycję polityczną, ale także pisma studenckie, literackie i kościelne, mające również swoje legalne odpowiedniki⁶⁰.

Niejako w kontrze do *pierwszego* i *drugiego obiegu* powstał *trzeci obieg* (1978-1989). Pisma, broszury i kasety magnetofonowe w nim publikowane ukazywały się również poza cenzurą, jednak znajdująca się w nich treść znacznie różniła się od tej z dwóch pozostałych obiegów. Pisma alternatywne typu *zin* (od ang. magazine), *fan-zin* (ang. fan/atic maga/zine) i *artzin* (ang. art/istic maga/zine) tworzone były przez członków subkultur młodzieżowych (początkowo fanów punka i metalu, później również skinheadów), twórców i grupy artystyczne (poezja, proza, graffiti, komiksy), a także ugrupowania społeczno-polityczne (głównie anarchistów i ekologów)⁶¹.

Określenie tego, czym była bibuła, nie zawsze jest sprawą prostą. Cecylia Kuta, analizując wydawnictwa drugiego obiegu, zwraca uwagę na to, że w jej badaniach „pominięto ulotki, literaturę science fiction, wydawnictwa jarmarczne i fantastyczne oraz artziny, które pojawiły się w drugiej połowie lat osiemdziesiątych w środowiskach różnych grup subkulturowych i kontrkulturowych w wyniku buntu pokoleniowego (zarówno wobec oficjalnej propagandy, jak i tradycyjnych wartości), nazywane trzecim obiegiem. Należy traktować je odrębnie, wyłączając z analizy poświęconej drugiemu obiegowi wydawniczemu”⁶².

Jakiego rodzaju pismem była więc „A Cappella” – bibułą czy zinem? Krzysztof „Gal” Galiński na tak zadane pytanie odpowiada: „dla »starej« opozycji byliśmy zinem, a dla środowiska alternatywnego pismem opozycyjnym. Myślę, że ten balans

⁶⁰ Zob.: K. Pokorna-Ignatowicz, *Drugi obieg*, [w:] *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Kraków 2006, s. 37-38; W. Kajtoch, *Drugi obieg*, [w:] *Encyklopedia książki*, t. 1, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017, s. 539-540; D. Dąbrowska, *Próba przedstawienia stanu badań nad szczecińskim czasopiśmiennictwem*, [w:] D. Dąbrowska, P. Olechowska, I. Sokalski, *Szczecińskie czasopisma w przestrzeni społecznej*, Szczecin 2019, s. 12-13.

⁶¹ W. Kajtoch, *Fanzin*, [w:] *Słownik terminologii...*, s. 55-56; W. Kajtoch, *Trzeci obieg*, [w:] tamże, s. 223.

⁶² C. Kuta, *Niecenzurowane. Z dziejów drugiego obiegu wydawniczego w Krakowie w latach 1976-1990*, Kraków 2019, s. 11.

pomiędzy jednym a drugim był całkiem udany, w pewien sposób odzwierciedlał nasze zainteresowania i temperament”⁶³.

Czy istnieją jakieś wyznaczniki, na podstawie których można stwierdzić przynależność „A Cappelli” do danej kategorii pism ukazujących się poza cenzurą w latach 80.? Na pewno ważna jest sama deklaracja ideowa i używany w piśmie język, czy też odbiór tego języka.

Tytuł badanego pisma pochodzi od włoskiego *a cappella* – pol. ‘na sposób kościelny’, co oznacza po prostu śpiewanie bez akompaniamentu⁶⁴. Jednak Galiński, pomysłodawca tytułu, stwierdził, że zależało mu przede wszystkim na tym, żeby rozpoczynając tytuł pisma literę „A” wykorzystać graficznie do zasygnalizowania „anarchiczności” danej inicjatywy. Logo „A Cappelli” w każdym numerze miało właśnie „A w kółku” (symbol anarchii) na okładce. „Gal” wspomina: „Było to ważne dlatego, że w WiP-ie istniały różne środowiska, więc chcieliśmy być wyraźni w odbiorze. [...] dawaliśmy buńczucznie do zrozumienia, że nikt nam nie przygrywa – śpiewamy zespołowo, ale bez podkładu...”⁶⁵.

Pismo trójmiejskiego Ruchu „Wolność i Pokój” było na tyle „wyraźne w odbiorze”, że z czasem zaczęło to przeszkadzać innym ośrodkom. Chociaż, jak wspomina Waluszko, „wychodziło w Gdańsku, to miało zasięg ogólnopolski [czasem wręcz międzynarodowy; istniały np. anglojęzyczne dodatki do nr 8, 14 i 16 z tłumaczeniem tytułów artykułów, a nawet streszczeniem – przyp. M.F.], uchodząc, wbrew protestom części WiP-owców, za główne pismo Ruchu, nadając mu jako całości zabarwienie anarchopacyfistyczne, choć w WiP-ie istniały również inne orientacje, w tym narodowo-konserwatywne”⁶⁶. Jednym z możliwych powodów posądzania „A Cappelli” o „bycie pismem Ruchu” było to, że jedynie numery 1-4 miały opis na okładce pisma, z którego wynikało, iż jest to nieregularnik wydawany przez gdański ośrodek WiP-u. W przypadku dwóch numerów, po lewej i prawej stronie okładki znalazły się pionowo wypisane miasta. W nr 5 były to Bydgoszcz, Gdańsk, Kołobrzeg, Poznań, Warszawa i Wrocław, zaś w nr 7 (zob. ilustracja 2) Gdańsk, Kraków, Wrocław, Poznań, Bydgoszcz, Szczecin, Warszawa, Częstochowa, Gorzów, Kołobrzeg. Z analizy treści wynika, że musiały to być informacje odnoszące się do wspomnianych już kontaktów do redakcji. Było to jednak niejasne i w zasadzie niezgodne z postanowieniem WiP-u. Oznaczenie ośrodka mogło być pominięte „jedynie w przypadku wypowiedzi o treściach oczywistych, co do których była zgoda

⁶³ M. Flont, *Miłośnicy czarnego sztandaru...*, s. 76.

⁶⁴ D. Harper, *A Cappella*, „Online Etymology Dictionary”, 2000, www.etymonline.com/word/a%20cappella#a#etymonline_v_103 (dostęp: 09.02.2019).

⁶⁵ M. Flont, *Miłośnicy czarnego sztandaru...*, s. 72. O tytułach zinów zob.: M. Idzikowska, *O pewnej osobliwości nazewnictwa – tytuły zinów*, [w:] *Filologia polska 3. Między słowem a obrazem*, red. K. Smużniak, Zielona Góra 2007, s. 47-60; M. Flont, *Tytuły polskich zinów. Wstęp do badań nad onimią „trzeciego obiegu” (1978-1989) i „obiegu alternatywnego” (od 1990)*, „Prace Językoznawcze” 2016, t. 3, nr 18, s. 31-54; tenże, *Tytuły polskich zinów (część II)*, „Prace Językoznawcze” 2017, t. 2, nr 19, s. 13-38.

⁶⁶ M. Flont, *Notatki z rozmów z Januszem „Janym” Waluszko*. 2017. Dokument cyfrowy w archiwum autora.

wszystkich uczestników Ruchu”⁶⁷. Według Moniki Litwińskiej doprowadziło to do sytuacji, iż inne ośrodki wyraźnie podkreślały (w tym na łamach swoich pism), że światopogląd trójmiejskiej grupy znacznie odbiegał od reszty. Badaczka stwierdza: „nie akceptowali stylu »A Cappelli«. W ich przekonaniu wulgaryzmy, które pojawiały się w piśmie, mogły odgrywać tylko negatywną rolę, zniechęcać potencjalnego czytelnika. Prezentująca model »luzactwa« i lekkomyślności obyczajów, przepojona nihilizmem (negująca wszelkie wartości, a jednocześnie nieprzedstawiająca pozytywnych wartości) »A Cappella« miała [wg uczestników Ruchu – przyp. M.F.] [...] ujemny wpływ, zwłaszcza na młode pokolenie”⁶⁸. Powyższe zarzuty wymagają rzecz jasna weryfikacji (sama autorka tego nie czyni), warto jednak zaznaczyć, że takowe wobec „A Cappelli” się pojawiały.

Istnieje jednak jeszcze jeden wyznacznik, który może okazać się pomocny w określeniu przynależności pisma. Jest nim zjawisko nazwane przeze mnie *(anty)estetyką zinów*. To „rezultat tworzenia prasy, która poprzez swoje elementy składowe (tytuły, nagłówki, kolumny, ilustracje) oraz sposób łamania kontestuje przyjęte normy wyglądu prasy”⁶⁹. Wstępna analiza zawartości wykazała, że „A Cappella” czerpała wiele właśnie z ziniowej (anty)estetyki, i to zarówno tej językowej, jak i wizualnej. Sam „Gal” tłumaczy to tak:

„Forma przekazu sama jest przekazem” – w „A Cappelli” również graficznie chcieliśmy manifestować swobodę i pewien brak napięcia, jeśli chodzi o różnego rodzaju konwenanse. Stąd właśnie upodobanie do kolaży, chaotycznego składu, swobodny język. Pamiętaj, że byliśmy chłopakami mającymi po dwadzieścia parę lat, więc ta nasza młodość musiała jakoś się przejawiać. Robiliśmy to zarówno poprzez teksty, jak i grafiki, które czasem nijak się miały do walczącego charakteru pism opozycyjnych, jednak nas po prostu bawiły czy ciekawiły. Oprócz Klaudiusza Wesołka nie było wśród nas punkujących kontestatorów, ale jednak stylistyka fanzinów była nam faktycznie bliska. Również kolegowanie się z ekipą Totartu [grupą artystyczną powstałą w Gdańsku w 1986 – przyp. M.F.] miało swoje znaczenie. Nie chcieliśmy dać się zamknąć w klatce pisemka „podglebnego”, tak więc z czasem zaczęły pojawić się u nas teksty czy rysunki, które równie dobrze można by opublikować w punkowym zinie⁷⁰.

Warstwa wizualna „A Cappelli” zmieniała się z numeru na numer. Początkowo pismo wyglądało jak zwykle wydawnictwo drugoobiegowe. Większość miejsca (le-dwie cztery strony) zajmował tekst, umieszczono proste rysunki (np. symbol pacyfizmu, żołnierz z karabinem), a dzięki temu, że druk był offsetowy (a nie np. powielaczowy, jak w przypadku wspomnianego już „Homka”), redakcja miała możliwość umieszczenia zdjęcia z protestów (zob. ilustracja 1). Od drugiego numeru, który aż

⁶⁷ M. Śliwa, *Ruch „Wolność i Pokój”*..., s. 19-20.

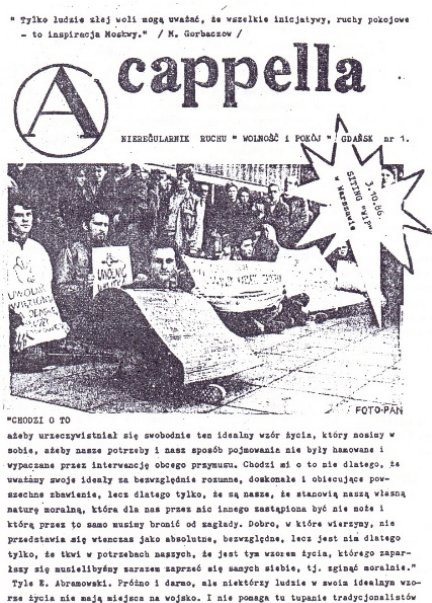
⁶⁸ M. Litwińska, *WiP kontra PRL*..., s. 185.

⁶⁹ M. Flont, *(Anty)estetyka wizualna polskich zinów. Część I – „trzeci obieg” w latach 80.*, [w:] *Badanie i projektowanie komunikacji 6*, red. M. Grech, A. Siemes, M. Wszolek, Wrocław 2017, s. 246.

⁷⁰ M. Flont, *Miłośnicy czarnego sztandaru*..., s. 75-76.

trzykrotnie zwiększył objętość, zaczęły pojawiać się rysunki (w zasadzie komiksy, często rozbite na kilka stron) wyśmiewające władzę, w tym wojsko i milicję, a także przedstawiające postaci niespotykane w bibule – np. wokalistę reggae, czy „bajkowych” anarchistów, często w czarnych płaszczach i kapeluszach, w tym przypadku były to np. anioły trzymające w rękach bomby z „A” w kółku, takim samym jak w logo „A Cappelli”. Na okładce numeru trzeciego pojawił się kolaż składający się z tekstów i nagłówek prasy podlegającej cenzurze, w których pisano o wojsku. Ta forma, typowa dla zinów tamtych lat, powoli rozwijała się w kolejnych numerach.

Dużą zmianę wprowadza numer siódmy, prowokując już samą okładką. Widnieje na nim orzeł z irokezem (fryzurą kojarzoną z punkami) oraz z symbolem anarchii na koszulce (ilustracja 2). Trudno nie łączyć tej ilustracji z godłem Polski, w którym orzeł był wówczas pozbawiony korony. Można by rzec, iż nadawała się ona raczej na okładkę punkowego zina. Podobny pomysł miał Piotr „Pietia” Wierzbicki wydający w latach 1985-1993 w Warszawie punkowego fanzina „QORYQ”. Na okładce pierwszego numeru tego pisma – jedynie przygotowanego, bo numer się nie ukazał – „widniało godło PRL-u, czyli orzeł bez korony, ale przerobiony na punkowo”⁷¹.

Ilustracja 1. „A Cappella” 1986, nr 1

Źródło: archiwum autora

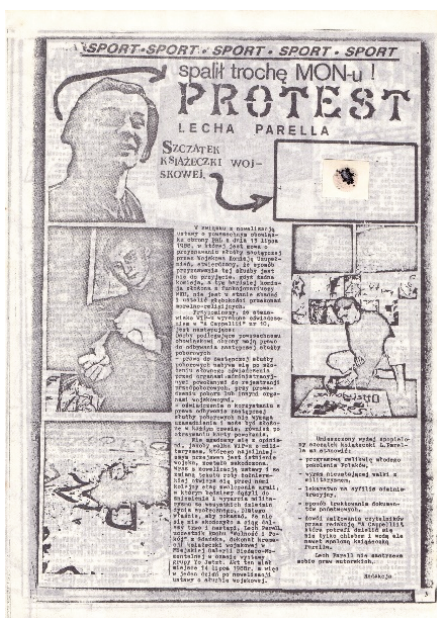

Ilustracja 2. „A Cappella” 1987, nr 7

Źródło: archiwum autora

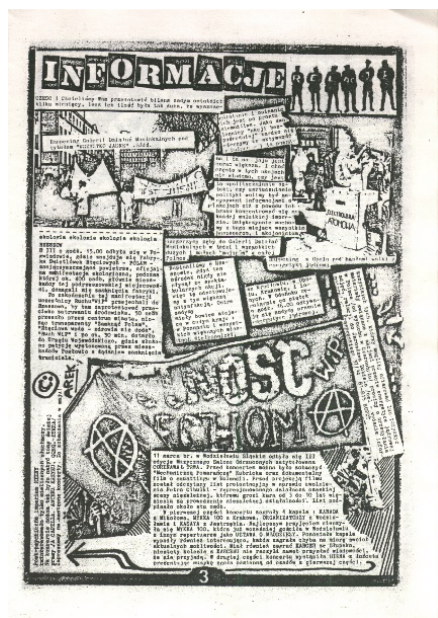
⁷¹ Tenże, *Notatki z rozmów z Piotrem „Pietią” Wierzbickim*, 2016. Dokument cyfrowy w archiwum autora.

W numerze dwunastym pojawiła się informacja o proteście i zarazem happeningu (ilustracja 3). Krzysztof „Gal” Galiński wspomina, że Lech Parell, uczestnik gdańskiego WiP-u, spalił swoją książeczkę wojskową, dokonał tego „w domu Zbyszka Sajnoğa (lidera Totartu), a my zrobiliśmy z tego relację fotograficzną. Na kropelkę kleju sypaliśmy szczyptę autentycznego popiołu MON-owskiego dokumentu... Nie pamiętam dokładnie, na ile nam to starczyło, ale na kilkadziesiąt na pewno”⁷². Tego typu przedsięwzięcie było typowe dla pism *trzeciego obiegu*, a także często stosowane w latach 90., kiedy to do publikacji przyklejano różne przedmioty, np. blaszki, pędzle lub nawet układy scalone⁷³. Pod względem wizualnym niektóre strony numeru dwunastego „A Cappelli” są niemal identyczne z innymi zinnymi z końca lat 80. Typowe było wówczas wklejanie fragmentów maszynopisu w pozycji wertykalnej i horyzontalnej, co widać choćby na przykładzie numeru siedemnastego (zob. ilustracja 4), gdzie fragmenty tekstów zlewają się z tłem lub nawet zasłaniają część tła – ilustracji lub zdjęcia.

Ilustracja 3. „A Cappella” 1988, nr 12, s. 3

Źródło: archiwum autora

Ilustracja 4. „A Cappella” 1989, nr 17, s. 3

Źródło: archiwum autora

⁷² Tenże, *Miłośnicy czarnego sztandaru...*, s. 76.

⁷³ P. Planeta, *Obraz i znak w prasie alternatywnej*, [w:] W. Chorążki (oprac.), *Katalog polskiej prasy...*, s. 51; M. Flont, *(Anty)estetyka wizualna polskich zinnów. Część II – „obieg alternatywny” w latach 90.*, [w:] *Badanie komunikacji vol. 1*, red. M. Grech, A. Siemes, M. Wszolek, Wrocław 2018, s. 164.

Na kwestię estetyki – i tego, co ona ze sobą niosła – zwraca również uwagę Krzysztof Skiba (najpierw uczestnik RSA, później łódzkiej Pomarańczowej Alternatywy, a dziś lider zespołu Big Cyc). W „A Cappelli” publikował swój „autonomiczny dodatek satyryczny” zatytułowany „Trawa” (w moich zbiorach dołączony do nr 5 i jako część pisma w numerach 6 i 9), a następnie w Łodzi wydawał artzina „Przebiecie Pały” (początkowo sygnowanego jako WiP, a następnie Pomarańczowa Alternatywa). Skiba wspomina: „»A Cappella« przełamała pewną nudę i schematy w ruchu wydawniczym podziemia. Na tamte czasy było to pismo prekursorskie i odważne, graficznie bliższe punkowym fanzinom niż prasie niezależnej. Umieszczałem tam wiele szyderczych i mocno prześmiewczych tekstów, czasem nawet obrazoburczych”⁷⁴. Publikacja tego typu treści była możliwa właśnie dlatego, że – jak stwierdza Michał Przyborowski – w „A Cappelli” „nie było sztywniactwa, bicia piany czy wreszcie sznytu bogoojczyźnianego”⁷⁵.

Zakończenie

„A Cappella” jako przedmiot badań zaskakuje pod wieloma względami. Po pierwsze, wiedza na temat badanego pisma jest marginalna – co pokazałem na przykładzie braków w archiwaliach i błędów w ich opisach, a także niedostatku opracowań naukowych czy nawet popularnonaukowych na ten temat – mimo że miało zasięg ogólnopolski i było wręcz reprezentatywne dla Ruchu „Wolność i Pokój”.

Po drugie, „A Cappella” analizowana jako pismo *trzeciego obiegu* (w tym wypadku jako zin anarchistyczny), a nie *drugiego obiegu*, może być traktowana nie jako fanaberia młodych działaczy opozycji (wspomniane już zarzuty o „luzactwo i lekomyślności obyczajów”), ale jako wyraz buntu w czasach kończącej się „solidarnościowej rewolucji” – na okładce numeru 14 z 1988 r. widniał napis: „Nie chcemy gadać przy okrągłym stole, chcemy go wyrzucić!”. Wojciech „Jacob” Jankowski został nawet zaproszony do rozmów okrągłostołowych, lecz zaproszenie to odrzucił⁷⁶.

Po trzecie, wielość tematów poruszanych w „A Cappelli” wskazuje na to, że redakcji nie interesowała jedynie walka z władzą, ale również promowanie alternatywnego podejścia do tematów społeczno-kulturalnych, co jest warte dokładnego zbadania. Należałoby także porównać treść i formę „A Cappelli” z innymi wydawnictwami Ruchu „Wolność i Pokój”, pismami anarchistycznymi oraz zinnami wydawanymi w latach 80.

W 1990 r. „A Cappella” przestała się ukazywać, a jej kontynuacją było pismo „Mać Pariadka”. Nazwa nawiązywała do powiedzenia rysyjskich anarchistów, które brzmiało „anarchija – mat’ poriadka”, co po polsku znaczy: „anarchia – matką porządku”. Przez całe lata 90. tytuł zapisywano cyrylicą jako „МАТЬ ПАРЯДКА” (z ce-

⁷⁴ M. Flont, *Notatki z rozmów z Krzysztofem Skibą*, 2017. Dokument cyfrowy w archiwum autora.

⁷⁵ Tenże, *Notatki z rozmów z Michałem Przyborowskim*, 2017. Dokument cyfrowy w archiwum autora.

⁷⁶ K. Filip, K. Brzechczyn, *Wojciech Jankowski...*, s. 31.

lowym błędem, gdyż po II powinno być O a nie A). Jednym z powodów wyboru takiego tytułu – jak tłumaczy Anna Niedźwiecka, współredagująca pismo – było to, że: „Fajnie brzmiało, zwłaszcza w okresie, kiedy komuna się rozpierdzieliła i wszyscy nienawidzili Związku Radzieckiego, a tu nagle wychodzi pismo z rosyjskim tytułem”⁷⁷. Ostatni numer „Maci” ukazał się w 2005 r.

Bibliografia

- A Cappella, „Biblioteka Narodowa”, katalogi.bn.org.pl/discovery/jfulldisplaydocid=alma9910382917197_05066&context=L&vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP&lang=pl&adaptor=Local%20Search%20Engine &tab=jsearch_slot&query=any,contains,A%20Cappella&offset=0&journals=any,A%20Cappella (dostęp: 09.02.2019)
- A Cappella, „Sowiniec. Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego”, www.sowiniec.com.pl/php/0_indexx.phptitle=A+Cappella&dzial_option=wszedzie&pole_option=wszedzie&s=1&submit=szukaj (dostęp: 09.02.2019)
- Archiwum opozycji, t. 1, red. A. Iwaszkiewicz, Warszawa 2006
- [b.a.], *Bajeczka Żarnowiecka*, „A Cappella” 1987, nr 3, s. 16
- [b.a.], *Czy potrzebny nam Żarnowiec?*, „A Cappella” 1987, nr 4, s. 5-6
- [b.a.], *Graffiti sztuka wandalów*, „A Cappella” 1988, nr 12, s. 18-20
- [b.a.], *List z USA*, „A Cappella” 1987, nr 5, s. 8-10, 15
- [b.a.], *Martwa natura*, „A Cappella” 1986, nr 2, s. 10-11
- [b.a.], *Między miastówka Anarchistyczna*, „A Cappella” 1988, nr 12, s. 17
- [b.a.], *Między miastówka Anarchistyczna Federacja*, „A Cappella” 1989, nr 18, s. 6
- [b.a.], *Między miastówka Anarchistyczna kontakt*, „A Cappella” 1988, nr 14, s. 20
- [b.a.], *Nie chcemy mordowni elektrowni w Żarnowcu*, „A Cappella” 1987, nr 6, s. 6
- [b.a.], *Piszcie do nich sami*, „A Cappella” 1989, nr 17, s. 20
- [b.a.], *Szablon*, „A Cappella” 1988, nr 14, s. 19
- [b.a.], *[Zapowiedziany przez „WiP”]*, „A Cappella” 1987, nr 3, s. 10
- Biernacki L., *A Capella*, „Encyklopedia Solidarności”, 2016, www.encycsol.pl/wiki/%E2%80%9EA_Capella%E2%80%9D (dostęp: 09.02.2019)
- Borewicz T., Szulecki K., Waluszko J., *„Bez atomu w naszym domu”. Protesty antyatombowe w Polsce po 1985 roku*, Gdańsk 2019
- Bota A., *Czy anarchista w Polsce winien walczyć o jej niepodległość?*, „A Cappella” 1988, nr 15, s. 9-10
- Brzechczyn K., *Myśl polityczna młodzieżowego ruchu anarchistycznego w Polsce w latach osiemdziesiątych XX w.*, [w:] *Życie na przekór. Młodzieżowa kontestacja systemu w ostatniej dekadzie PRL (1980-1989) – nowe tropy i pytania badawcze*, red. B. Noszczyk, Warszawa 2016, s. 255-265
- Cenkiewicz S., *Anna Solidarność. Życie i działalność Anny Walentynowicz na tle epoki (1929-2010)*, Poznań 2010

⁷⁷ M. Pielużek, *„Mać Pariadka” – anarchistyczny reprezentant prasy alternatywnej*, Kraków 2003, s. 109 (praca nieopublikowana, maszynopis w posiadaniu autora).

- Chorążki W. (oprac.), *Katalog polskiej prasy alternatywnej (trzecioobiegowej) 1990-1995*, Kraków 1996 (praca nieopublikowana, maszynopis w posiadaniu autora)
- Ciosmak D. (oprac.), *Antologia zinów 1989-2001*, Kielce 2001
- Crass, *Bloody revolutions*, „A Cappella” 1987, nr 6, s. 11
- Crass, *Women*, „A Cappella” 1988, nr 8, s. 8
- Dąbrowska D., *Próba przedstawienia stanu badań nad szczecińskim czasopiśmiennictwem*, [w:] D. Dąbrowska, P. Olechowska, I. Sokalski, *Szczecińskie czasopisma w przestrzeni społecznej*, Szczecin 2019, s. 11-26
- [Dezserter], *Dezserter*, „A Cappella” 1987, nr 4, s. 4
- Duda-Gwiazda J., *Joanna Duda-Gwiazda LIST DO REDAKCJI*, „A Cappella” 1987, nr 4, s. 11
- Filip K., *Krzysztof Galiński*, „Encyklopedia Solidarności”, 2012, www.encysol.pl/wiki/Krzysztof_Gali%C5%84ski (dostęp: 09.02.2019)
- Filip K., Brzechczyn K., *Wojciech Jankowski*, [w:] *Homek 1983-1990. Pismo Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego*, red. G. Berendt, K. Brzechczyn, Z. Stybel, J. Waluszko, Gdańsk 2013, s. 29-31
- Filipiak M., *Od subkultury do kultury alternatywnej. Wprowadzenie do subkultur młodzieżowych*, Lublin 1999
- Flont M., *(Anty)estetyka wizualna polskich zinów. Część I – „trzeci obieg” w latach 80.*, [w:] *Badanie i projektowanie komunikacji 6*, red. M. Grech, A. Siemes, M. Wszółek, Wrocław 2017, s. 245-264
- Flont M., *(Anty)estetyka wizualna polskich zinów. Część II – „obieg alternatywny” w latach 90.*, [w:] *Badanie komunikacji vol. 1*, red. M. Grech, A. Siemes, M. Wszółek, Wrocław 2018, s. 155-176
- Flont M., *Miłośnicy czarnego sztandaru*, „Chaos w Mojej Głowie” 2017, nr 16, s. 72-78
- Flont M., *Notatki z rozmów z Januszem „Janym” Waluszko*, 2017. Dokument cyfrowy w archiwum autora
- Flont M., *Notatki z rozmów z Krzysztofem „Galem” Galińskim*, 2017. Dokument cyfrowy w archiwum autora
- Flont M., *Notatki z rozmów z Krzysztofem Skibą*, 2017. Dokument cyfrowy w archiwum autora
- Flont M., *Notatki z rozmów z Michałem Przyborowskim*, 2017. Dokument cyfrowy w archiwum autora
- Flont M., *Notatki z rozmów z Piotrem „Pietią” Wierzbickim*, 2016. Dokument cyfrowy w archiwum autora
- Flont M., *Papież anarchizmu. Część I – geneza buntu*, „Chaos w Mojej Głowie” 2018, nr 18, s. 55-57
- Flont M., *Tytuły polskich zinów. Wstęp do badań nad onimią „trzeciego obiegu” (1978-1989) i „obiegu alternatywnego” (od 1990)*, „Prace Językoznawcze” 2016, t. 3, nr 18, s. 31-54
- Flont M., *Tytuły polskich zinów (część II)*, „Prace Językoznawcze” 2017, t. 2, nr 19, s. 13-38
- Flont M., Wasilewski K., *„A-tak. Anarchistyczna Gazeta Uliczna” – papierowe pismo alternatywne w czasach Facebooka (badania wstępne)*, [w:] *Badanie komunikacji vol. 2*, red. M. Grech, A. Siemes, M. Wszółek, Wrocław 2019, s. 261-294
- Harper D., *A Cappella*, „Online Etymology Dictionary”, 2000, www.etymonline.com/word/a%20cappella#etymonline_v_103 (dostęp: 09.02.2019)

- Harper D., *Anarchy (n.)*, „Online Etymology Dictionary”, 2000, www.etymonline.com/word/anarchy?ref=etymonline_crossreference (dostęp: 09.02.2019)
- Harper D., *Homo- (l)*, „Online Etymology Dictionary”, 2000, www.etymonline.com/word/homo-?ref=etymonline_crossreference#etymonline_v_12128 (dostęp: 09.02.2019)
- Hirszauga E., *Spełniające się marzenie. Wspomnienia o ruchu anarchistycznym w Polsce 1928-1946*, Poznań 2019
- Hobson Ch., *Rebelia w Stonewall, VI 1969*, „A Cappella” 1988, nr 14, s. 18
- Homek 1983-1990. *Pismo Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego*, red. G. Berendt, K. Brzechczyn, Z. Stybel, J. Waluszko, Gdańsk 2013
- Idzikowska M., *O pewnej osobliwości nazewnictwa – tytuły zinów*, [w:] *Filologia polska 3. Między słowem a obrazem*, red. K. Smużniak, Zielona Góra 2007, s. 47-60
- Kajtoch W., *Drugi obieg*, [w:] *Encyklopedia książki*, t. 1, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017, s. 539-540
- Kajtoch W., *Fanzin*, [w:] *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Kraków 2006, s. 55-56
- Kajtoch W., *Trzeci obieg*, [w:] *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Kraków 2006, s. 223
- Kasprzycki R., *Dekada buntu. Punk w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1977-1989*, Kraków 2013
- Kasprzycki R., *Opozycja polityczna w Krakowie w latach 1988-1989*, Kraków 2003
- Kasprzycki R., *Portret anarchisty-antykomunisty. Aktywność polityczna Marka Kurzyńca w latach 1988-1990*, [w:] *Życie na przekór. Młodzieżowa kontestacja systemu w ostatniej dekadzie PRL (1980-1989) – nowe tropy i pytania badawcze*, red. B. Noszczak, Warszawa 2016, s. 267-276
- Knoch K., *Jak badać prasę drugiego obiegu?*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2017, nr 1 (229), s. 119-136
- Konnak P., *Gangrena. Mój punk rock song*, Gdańsk 2012
- Kruczkiewicz A., *Ruch anarchistyczny w Polsce. Program i działalność. 1983-1997*, Mielec 1997
- Kult, *Wolność*, „A Cappella” 1986, nr 2, s. 6
- Kumaniecki K., *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 1986
- Kuta C., *Niecenzurowane. Z dziejów drugiego obiegu wydawniczego w Krakowie w latach 1976-1990*, Kraków 2019
- Laskowski P., *Szkice z dziejów anarchizmu*, Warszawa 2007
- Litwińska M., *WiP kontra PRL. Ruch „Wolność i Pokój” 1985-1989*, Kraków 2015
- Łątkowska M., Borowski A., *Joanna Duda-Gwiazda*, „Encyklopedia Solidarności”, www.encycsol.pl/wiki/Joanna_Duda-Gwiazda (dostęp: 13.05.2020)
- Marley B., *[Zbudź się, powstań]*, „A Cappella” 1986, nr 2, s. 2
- m.h., *Forum wyzwolenia kobiet*, „A Cappella” 1987, nr 5, s. 5
- Pielużek M., *„Mać Pariadka” – anarchistyczny reprezentant prasy alternatywnej*, Kraków 2003 (praca nieopublikowana, maszynopis w posiadaniu autora)
- Pisarek W., *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983
- Płaneta P., *Obraz i znak w prasie alternatywnej*, [w:] W. Chorążki, *Katalog polskiej prasy alternatywnej (trzecioobiegowej) 1990-1995*, Kraków 1996 (praca nieopublikowana, maszynopis w posiadaniu autora)

- Pokorna-Ignatowicz K., *Drugi obieg*, [w:] *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Kraków 2006, s. 37-38
- red., *[Drogie feministki...]*, „A Cappella” 1988, nr 8, s. 8
- red., *Inni*, „A Cappella” 1988, nr 16, s. 6-7
- Sabin R., *Crass*, „A Cappella”, 1987, nr 6, s. 5-6
- Skiba K., Janiszewski J., Konnak P., *Artyści, wariaci, anarchiści. Opowieść o gdańskiej alternatywnie lat 80-tych*, Warszawa 2010
- Stasiuk A., *Litania do broni*, „A Cappella” 1987, nr 7, s. 5
- Stasiuk A., *Ofiara karna*, „A Cappella” 1989, nr 18, s. 3-5
- Stasiuk A., *Pani A*, „A Cappella” 1987, nr 7, s. 10
- Stasiuk A., *Prison is hell*, Gdańsk 1988
- Stasiuk A., *Pudło*, „A Cappella” 1987, nr 7, s. 6
- Subhumans, *Pożądne myślenie*, „A Cappella” 1989, nr 19, s. 12
- Śliwa M., *Ruch „Wolność i Pokój” 1985-1989*, Kraków 1992 (nieopublikowana praca magisterska, maszynopis w archiwum autora)
- Tałuć K., *Przejaw młodzieżowego buntu czy walki politycznej? Niezależne młodzieżowe czasopisma w Polsce lat 80. XX wieku*, [w:] *Młody odbiorca w kręgu lektur pożytecznych i szkodliwych*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, S. Gajownik, Katowice 2012, s. 175-187
- Tarasiewicz M., *Anarcho-feminizm*, „A Cappella” 1989, nr 16, s. 16
- Tarasiewicz M., *O miss*, „A Cappella” 1988, nr 15, s. 5
- Trzaskal, *Anarchizm a przyjemnościowcy*, „A Cappella” 1988, nr 8, s. 15-16
- The Aesthetic of Our Anger. Anarcho-Punk, Politics and Music*, eds M. Dines, M. Worley, Colchester-New York-Port Watson 2016
- Urbański J., *Mój kraj jest moim gettem. Miejsce dla anarchii*, „A Cappella” 1988, nr 12, s. 6
- Waluszko J., *Czarna flaga na ulicy*, „A Cappella” 1988, nr 14, s. 13
- Waluszko J., *Czy anarchista w Polsce winien walczyć o jej niepodległość?*, „A Cappella” 1988, nr 15, s. 8, 10
- Waluszko J., *Opis archiwalny „A Cappelli”*, Gdańsk (brak daty), dokument niepublikowany, cyfrowa kopia maszynopisu w archiwum autora
- Waluszko J., *Opis archiwalny „Homka”*, Gdańsk (brak daty), dokument niepublikowany, cyfrowa kopia maszynopisu w archiwum autora
- Waluszko J., *Protesty przeciwko budowie Elektrowni Jądrowej Żarnowiec w latach 1985-1990*, Gdańsk 2013
- Waluszko J., *Ruch Społeczeństwa Alternatywnego*, Poznań 1999
- Wierzchoś D., Przyborowski M., *Anarchizm polski w latach 1918-1926. Na drodze do utworzenia Anarchistycznej Federacji Polski*, „Scripta Historica” 2016, nr 22, s. 191-210
- Wiśniewski M., *Ruch „Wolność i Pokój” w Szczecinie w latach 1985-1992*, Gdańsk 2014
- zgreď, *Polskie grudnie*, „A Cappella” 1986, nr 2, s. 1-2
- Zieliński J., *Czy w Polsce anarchizm ma rację bytu?*, 1906, lewicowo.pl/czy-w-polsce-anarchizm-ma-racje-bytu/ (dostęp: 09.02.2019)

Summary

**“A Cappella” (1986-1989) – an anarchist periodical
of the “Freedom and Peace” Movement from Trójmiasto (Tri-City)
(bibliographical arrangements and theoretical classification)**

The article is an introduction to the monograph of the anarchist magazine “A Cappella” created by the participants of the “Freedom and Peace” Movement from Trójmiasto (Tri-City). The author describes the reasons for the creation of the Movement and the birth of modern anarchism in Poland. The subject (next to the opposition topics like antimilitarism and ecology) is not typical for the opposition magazine, for example texts of youth (mainly punk) music, feminism, sexual minorities and anarchism. Trying to determine the subject of the study in detail, the author presents a critical analysis of the existing bibliographical information about “A Cappella”, including the order of editions, format, types of print, superscription and subtitles as well as the composition of the editorial office. Then, the author proposes to look at “A Cappella” as a magazine of the third circulation, not a second circulation, among others due to the ideology, language and (anti)visual aesthetics of this magazine. In the end, conclusions about “A Cappella” are discussed. Finally, the research perspectives are presented.

